

Klauzule niepodlegania karze

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Tradycyjny związek między czynem zabronionym a karą kryminalną bywa rozrywany przez instytucje prawa karnego o różnym charakterze i odmiennych uzasadnieniach. Wśród nich istotne miejsce zajmują przepisy, w których ustawodawca posługuje się formułą „nie podlega karze”. Ich zaktualizowanie się powoduje negatywną przesłankę procesową uniemożliwiającą uznanie sprawcy za winnego. Ten daleko idący skutek, wykluczający zastosowanie prawnokarnej represji, skłania do refleksji nad istotą klauzul niepodlegania karze, a zwłaszcza nad przyczynami, dla których ustawodawca decyduje się zrezygnować z przysługującego mu *ius puniendi*, pomimo dopuszczenia się przez sprawcę zachowania wyczerpującego znamiona czynu zabronionego.

Dla porządku należy zastrzec, że terminy „klauzula niepodlegania karze” oraz „klauzula niekaralności” będą w niniejszym opracowaniu używane zamiennie, każdorazowo oznaczając wyłącznie regulację ustawową opartą na sformułowaniu „nie podlega karze”. Nie będzie ono zatem dotyczyć innych instrumentów zmniejszających zakres prawnokarnej reakcji lub wykluczających ukaranie, w tym zwłaszcza odstąpienia od wymierzenia kary.

Stanowiący przedmiot niniejszej publikacji sposób uchylenia karalności czynu zabronionego jest stosowany przez ustawodawcę coraz częściej. W Kodeksie karnym z 1969 r. w jego pierwotnym brzmieniu przewidziano tylko 12 klauzul niepodlegania karze. Obecnie obowiązujący Kodeks karny w momencie jego wejścia w życie zawierał 20 takich przepisów, jednak na dzień 11.6.2025 r. obowiązuje ich już 32¹. Rysuje się zatem wyraźna tendencja do wzrostu znaczenia opisywanych podstaw niekaralności, skłaniająca do poświęcenia niniejszej pracy ich zbadaniu.

Już pobieżna lektura przepisów KK zawierających sformułowanie „nie podlega karze” prowadzi do wniosku, że przesłanki warunkujące depenalizację są różnorodne. Ustawodawca wiąże niekaralność bądź z okolicznościami istniejącymi już w czasie czynu zabronionego, bądź ze zdarzeniami zaszłymi po jego popełnieniu. W niektórych przypadkach niekaralność jest oparta tylko na specyficznej cesze charakteryzującej sprawcę. Niejednokrotnie wśród przesłanek niekaralności bywa zamieszczana podmiotowa cecha dobrowolności działania sprawcy, podczas gdy w innych przepisach jest ona pomijana. Niekaralność może cechować zachowania popełnione w stanie przekroczenia granic kontratypu lub w którejś z przeddokonaniowych form stadialnych, ale może też być skutkiem pozytywnie wartościowanego zachowania sprawcy podjętego nawet wiele lat po dokonaniu czynu zabronionego.

---

¹ Niniejsze opracowanie zostało przygotowane według stanu prawnego na dzień 11.6.2025 r.

Powyższe, widoczne już *prima facie* odrębności, skłaniają do sformułowania hipotezy, że w przepisach polskiego prawa karnego formuła „nie podlega karze” jest przyjmowana na podstawie zróżnicowanych uzasadnień, pełni różne funkcje, zaś w niektórych przypadkach nie istnieją dostateczne racje przemawiające za jej obowiązywaniem. Zweryfikowanie tak określonej hipotezy będzie zasadniczym celem niniejszej pracy. Wypada odnotować, że w poglądach doktryny najczęśćniej klauzule niepodlegania karze łączone są z realizacją założeń kryminalnopolitycznych². Prowadzić to może do niesłusznego automatyzmu w poszukiwaniu uzasadnienia niekaralności. Zasługuje na refleksję, czy przypisywana większości opisywanych uregulowań funkcja oparta na polityce kryminalnej może zaktualizować się w rzeczywistości, czy też ma charakter li tylko postulatyczny.

Prowadzona analiza ma umożliwić dokonanie oceny, czy istnieją dostateczne racje za obowiązywaniem regulacji będących przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy. Uzyskanie odpowiedzi negatywnej może uprawniać do sformułowania postulatu *de lege ferenda* w zakresie istniejących klauzul niepodlegania karze oraz określenia dyrektyw co do ewentualnego stosowania tego narzędzia w przyszłych inicjatywach prawotwórczych. Propozycje zmian legislacyjnych mogą być także skutkiem ewentualnego stwierdzenia, że przesłanki niekaralności zostały przez ustawodawcę ujęte wadliwie. Subsidiarnym zadaniem badawczym będzie również przeprowadzenie badań empirycznych w intencji skonfrontowania ustaleń poczynionych w rozważaniach teoretycznych z praktyką stosowania badanych przepisów.

Zakres rozważań zawartych w niniejszej pracy obejmuje obowiązujące przepisy KK zawierające formułę „nie podlega karze”. Pominieję zatem zostały klauzule niepodlegania karze pomieszczone w innych ustawach. Wynika to z faktu, że analizowane regulacje kodeksowe zapewniają przekrojowy materiał badawczy, umożliwiający kompleksowe omówienie tematu. Wypracowane konkluzje mogą być aktualne w przypadkach niepodlegania karze przewidzianych w ustawach karnych dodatkowych. Z drugiej zaś strony, regulacje tych ustaw cechują się specyfiką, której wyczerpujące przedstawienie zaburzyłoby obrany porządek publikacji, prawdopodobnie nie przynosząc istotnych korzyści z punktu widzenia założonego celu badawczego³. Niniejsza publikacja może stać się przyczynkiem dla podjęcia dalszych badań ich dotyczących.

Wobec odrębności prawa karnego skarbowego, nie będą także przedmiotem zasadniczej analizy regulacje KKS oparte na tożsamym modelu wyłączenia odpowiedzialności. Zostaną one jednak porównawczo przedstawione ze względu na ich doniosłość praktyczną.

Ustalony obszar badań przesądza, że poza jego ramami pozostaną inne stosowane przez ustawodawcę narzędzia prowadzące do redukcji prawnokarnej reakcji, tj. złasz-

---

² Tak przykładowo A. Grześkowiak, Podokonaniowie klauzule, s. 140.

³ Dość wskazać, że niepodleganie karze jest korzyścią zapewnioną świadkowi koronnemu na podstawie art. 9 ŚwKorU. Na tle tej regulacji rysuje się wielość problemów badawczych zasługujących na odrębne opracowanie.

cza odstąpienie od wymierzenia kary oraz nadzwyczajne złagodzenie kary. Stanowią one jednocześnie alternatywę dla klauzul niepodlegania karze, wobec czego zostaną pomocniczo uwzględnione w pracy. Poza zakresem opracowania pozostawiono natomiast regulację prawa wykroczeń.

Wypada zaznaczyć, że do tej pory tematyka klauzul niepodlegania karze nie doczekała się kompleksowego opracowania. Dotychczasowe publikacje monograficzne skupiały się bądź na przesłankach, z którymi ustawa wiąże niekaralność (np. czynny żal⁴) bądź innych narzędziach wpływających na zakres prawnokarnej reakcji (np. nadzwyczajne złagodzenie kary⁵, odstąpienie od wymierzenia kary⁶). Uwzględniając tendencję ustawodawcy do coraz szerszego stosowania klauzul niepodlegania karze w obowiązującej kodyfikacji, interesujące może okazać się kompleksowe spojrzenie na sytuację, z którymi ustawodawca wiąże niekaralność.

Niniejsza praca składa się z sześciu rozdziałów oraz podsumowania. W rozdziale I zawarto omówienie zagadnień wprowadzających. W szczególności sprecyzowano jej przedmiot przez wyjaśnienie pojęcia klauzuli niepodlegania karze. Następnie przedstawiono rozwój odnośnych regulacji na podstawie polskich nowożytnych kodyfikacji. Pozwoliło to ukazać nie tylko rozrastanie się liczby przepisów depenalizujących określone zachowania, ale również ukształtowanie pewnych powtarzalnych sytuacji, w których ustawodawca stosuje klauzulę niepodlegania karze. W tej części pracy przedstawiono także skutki zaktualizowania się przepisów przewidujących niekaralność na gruncie postępowania karnego oraz prawa karnego skarbowego⁷.

W rozdziale II dokonano przeglądu regulacji KK objętych zakresem analizy z uwzględnieniem przepisów art. 148a § 2 oraz art. 244c § 2 KK, których wejście w życie nastąpiło 1.10.2023 r. Wymagało to opisanie sytuacji, w których przewidziano obligatoryjne uchylenie karalności, a zatem także naświetlenia w niezbędnym zakresie charakterystyki czynów zabronionych, w związku z którymi ustanowiono klauzule niepodlegania karze. Rozważania tej części pracy podzielono na podstawie roboczo wyróżnionych grup regulacji będących jej przedmiotem, przy czym zaproponowana klasyfikacja ma charakter tylko pomocniczy, służy do uporządkowania rozważań wspólnych dla różnych unormowań.

Wprowadzenie do tematyki niniejszej publikacji wymagało również przedstawienia innych instrumentów powodujących redukcję prawnokarnej reakcji, czego dokonano w rozdziale III. Tam zajęto także stanowisko w przedmiocie wpływu uchylenia karalności na byt przestępstwa, a także usytuowania opisywanej konstrukcji w wyróżnianych

---

⁴ Zob. *D. Gajdus*, Czynny żal; *K. Tkaczyk*, Instytucja czynnego żalu; *O. Sitarz*, Czynny żal związany z usiłowaniem; *Ł. Kielak*, Klauzule czynnego żalu.

⁵ Zob. *Z. Ćwiąkański*, Nadzwyczajne złagodzenie.

⁶ Zob. *P. Gensikowski*, Odstąpienie od wymierzenia.

⁷ Poza zakresem pracy pozostaje wpływ klauzul niepodlegania karze na postępowanie określone ustawą z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1822 ze zm.) oraz ustawą z 9.6.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 978).

w nauce prawa karnego strukturach norm sankcjonowanych i sankcjonujących. Zwrócono także uwagę na konstytucyjne uwarunkowania funkcjonowania opisywanych instytucji.

Kluczowe znaczenie dla założonego celu badawczego mają rozważania zawarte w rozdziałach IV i V, których przedmiotem jest odpowiednio kryminalnopolityczna oraz dogmatyczna racjonalizacja klauzul niepodlegania karze. Jak wskazano powyżej, formuła „nie podlega karze” jest często traktowana jako narzędzie polityki kryminalnej, realizujące zadania polegające na zwalczaniu przestępczości. Twierdzenie to sformułowane jest zwłaszcza w odniesieniu do regulacji czynnego żalu związanego z usiłowaniem, która cieszy się szerokim zainteresowaniem doktryny. Uzasadnia to poświęcenie zasadniczej uwagi analizie kryminalnopolitycznego uzasadnienia niekaralności przewidzianej przez art. 15 § 1 KK.

Zawarte w rozdziale V badanie dogmatycznoprawnego uzasadnienia niekaralności oparto na konstrukcie społecznej szkodliwości czynu oraz winy. Wybór tych dwóch elementów jako perspektywy rozważań jest uzasadniony ich wpływem na dopuszczalność stwierdzenia popełnienia przestępstwa oraz wymiar kary. Prowadzone rozważania wymagały przedstawienia w niezbędnym zakresie znaczenia wskazanych pojęć. Wyodrębniony fragment tego rozdziału poświęcono uzasadnieniu niekaralności w przypadku czynnego żalu związanego z usiłowaniem, a to ze względu na istotne miejsce, które zajmuje art. 15 § 1 KK w dyskursie karnistycznym.

Przedstawione w pracy analizy teoretyczne uzupełniono wynikami wykonanych badań empirycznych, których przedmiotem uczyniono częstotliwość stosowania poszczególnych klauzul niepodlegania karze w praktyce organów ścigania. Sformułowanie twierdzeń co do kryminalnopolitycznego oddziaływania określonych norm nie powinno abstrahować od rzeczywistego ich funkcjonowania. Dane przedstawione w rozdziale VI, będące wynikiem dziesięcioletniego okresu działalności jednostek okręgu Prokuratury Okręgowej w Katowicach, dały okazję do częściowego zweryfikowania wniosków wypracowanych we wcześniejszych rozdziałach.

Niniejszą publikację kończy podsumowanie stanowiące rekapitulację wcześniejszych rozważań. O ile bowiem w rozdziałach IV i V opisywano poszczególne racje stojące za uchynieniem karalności, tak w ostatnim fragmencie dokonano syntetycznego powtórzenia wypracowanych wniosków częściowych, jednak tym razem z perspektywy pojedynczych przepisów, będących przedmiotem pracy. Zabieg ten był konieczny dla sprawdzenia prawdziwości założonej na wstępie hipotezy oraz zajęcia stanowiska co do istnienia wystarczającego uzasadnienia dla depenalizacji zachowań objętych daną klauzulą niepodlegania karze.

Głównym wykorzystanym w publikacji narzędziem pozostaje metoda formalno-dogmatyczna, w ramach której analizie z punktu widzenia przyjętych w opracowaniu celów poddane zostały normy prawne objęte zakresem badań. Rozważania prowadzono głównie na podstawie prac naukowych z prawa karnego, choć konieczne stało się odwołanie także do dorobku prawa konstytucyjnego oraz socjologii prawa. Przedstawienie analizowanych w książce zagadnień wymagało przy tym uwzględnienia nie

tylko wypowiedzi doktryny formułowanych odnośnie do poszczególnych klauzul niepodlegania karze, ale także w przedmiocie zagadnień fundamentalnych dla nauki prawa karnego, tj. zwłaszcza dotyczących pojęcia przestępstwa oraz poszczególnych składników jego modelu. Uzupełniająco zostały w publikacji zawarte odwołania do literatury obcojęzycznej w zakresie, w którym dorobek nauki prawa innych systemów prawnych pozostaje przydatny do oceny krajowych rozwiązań. Metoda historyczna została wykorzystana do ukazania ewolucji regulacji będących przedmiotem pracy. W niewielkim zakresie zostały poczynione uwagi o charakterze interdyscyplinarnym, odnoszące się do ustaleń psychologii społecznej. Stało się to niezbędne dla skonfrontowania tezy o kryminalnopolitycznym oddziaływaniu klauzul niekaralności z ustaleniami tej gałęzi nauki.

Wydaje się, że nie sposób wyczerpująco opisać instytucji zwalnającej jednostkę od kary bez uwzględnienia uwarunkowań konstytucyjnych, w ramach których funkcjonują przepisy prawa karnego. Dlatego w przedstawionej rozprawie zawarto refleksję dotyczącą zasady proporcjonalności jako ograniczenia ustawodawcy w tworzeniu przepisów represyjnych. Z drugiej strony uwzględniono jej aspekt nakazujący ustawodawcy zapewnienie ochrony określonym dobrom środkami prawa karnego, które to zadanie może nie być należycie wykonane w sytuacji rezygnacji z ukarania czynu godzącego w najwyżej cenione dobra. W obszarze poruszanej tematyki wskazano także na uprawnienie organów prowadzących postępowanie przygotowawcze do zakończenia postępowania w razie stwierdzenia konieczności zastosowania klauzuli niepodlegania karze, co może pozostawać nieobojętne dla zachowania konstytucyjnej zasady trójpodziału władzy.

W ramach słowa wstępnego nie sposób nie podziękować osobom, bez których niniejsza książka nie mogłaby powstać oraz się ukazać. Szczególne wyrazy wdzięczności kieruję do prof. dr hab. *T. Dukiet-Nagórskiej*, będącej promotorką rozprawy doktorskiej, na bazie której przygotowano niniejszą publikację. Dziękuję za nieustanną gotowość do pomocy oraz wszystkie rady i rozmowy, zwłaszcza te, które skłaniały do ponownej refleksji nad wstępnie przyjętymi wnioskami. Podziękowania należą się także recenzentom tej rozprawy doktorskiej, tj. dr. hab. *J. Lachowskiemu*, prof. UMK, dr. hab. *A. Liszewskiej*, prof. UŁ oraz dr. hab. *W. Zalewskiemu*, prof. UG, których uwagi pozwoliły spojrzeć z innej perspektywy na niektóre z zagadnień zawartych na kartach niniejszej monografii, jak wierzę, zmniejszając liczbę jej mankamentów. Wyrazy wdzięczności kieruję również do wszystkich współpracowników z zespołu naukowego prawa karnego i kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w szczególności za inspirującą konsultację wstępną założeń pracy, która wpłynęła na ostatecznie obrane cele badawcze. Chciałbym także podziękować prokuratorom oraz pracownikom jednostek organizacyjnych Prokuratury, dzięki pomocy których udało się zgromadzić dane empiryczne zawarte w ostatnim rozdziale pracy.

Rafał Fic

Katowice, sierpień 2025 r.

Przejdź do księgarni →

ksiegarnia.beck.pl